

FOLKLORO ANSAMBLIO „LINAGO“ EKSPEDICIJŲ PĖDOMIS

Prieš mane ant stalo guli didelė ir sunki, apie pora kilogramų sverianti knyga, pavadinta *Tautosakinių ir instrumentologinių ekspedicijų keliais*¹. Į ją sudėta Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblio „Linago“ dalyvių 1994–2015 metais ekspedicijose užrašyta medžiaga – tradicinė lietuvių instrumentinė ir vokalinė muzika. Knygos sudarytoja – ilgametė ansamblio vadovė

.....

1 *Tautosakinių ir instrumentologinių ekspedicijų keliais*: Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblio „Linago“ 1994–2015 m. ekspedicijose užrašyta tradicinė lietuvių instrumentinė ir vokalinė muzika, rinkinio sudarytoja, tekstų autorė, ekspedicijų ir projekto vadovė Laimutė Proškutė, fotografas, filmuotojas ir vaizdo įrašų skaitmenintojas Vidmantas Jankauskas... [et al.], Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2017. – 515 p.

Laimutė Proškutė. Profesionali liaudies instrumentų ansamblių vadovė ir kultūros darbuotoja, etnologė, kanklininkė, po studijų Klaipėdos fakultetuose dirbusi vadinamųjų liaudininkų veiklos baruose, savo pašaukimą atrado vadovaudama studentų folkloro ansambliai, vėliau Vytauto Didžiojo universitete baigė etnologijos ir folkloristikos magistro studijas. Laimutę pavadinčiau tikra folkloro entuziaste ir „Linago“ siela, ji vis nerimsta ieškodama naujų kūrinių, savitų atlikimo būdų, telkdama studentus dalyvauti folkloro festivaliuose ir kituose renginiuose, sudarydama kompaktines plokšteles, rūpindamasi ansamblių tautiniais drabužiais (net ir pati juos siūdama), organizuodama fotosesijas (gražiausios nuotraukos publikuotos „Linago“ kalendoriuose²) bei dalyvaujama kitoje folklorinėje veikloje. Neturėdama tikslo suminėti visų etnologės su neuilstama energija ariamų vagų, vis dėlto

.....

2 Laimutė Stasė Proškutė. *Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblis „Linago“: Lietuvių tautinis kostiumas*: 2009 metų kalendorius, Kaunas, 2008; *Lietuvių tautinis kostiumas iš Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblio „Linago“ kolekcijos*: 2010 metų kalendorius, Kaunas, 2009; *Lietuvių tautinis kostiumas. Tautiniai kostiumai iš Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblio „Linago“ tautinio kostiumo kolekcijos*: 2011 metų kalendorius, Kaunas, 2010; *Lietuvių tautinis kostiumas. Vaikų tautinis kostiumas*: 2014 metų kalendorius, Kaunas, 2013.

turėčiau išskirti dar vieną sritį. Tas, kas artimiau pažįsta Laimutę, žino, kad ji yra aistringa ekspedicijų dalyvė ir organizatorė – Lietuvos kaimų ir miestelių takelius ji mina kone kasmet nuo 1983 metų. Nors teko kartu būti tik vienoje tautosakos rinkimo ekspedicijoje, buvo aišku, kad pro jos akis ir ausis neprasprūsta nė menkiausia smulkmena, iš pateikėjų išklausiamos visos rūpimos temos, apžiūrimos ir užfiksuojamos aplink esančios vertybės: akmuo su kopolytėle, medinis apgriuvęs duras ar krūmais ir medžiais apaugęs piliakalnis.

Tautosakos rinkėjos ir tyrėjos profesionalumą atspindi ir recenzuojamas leidinys. Jame skelbiama šešių ansamblio ekspedicijų, vykdytų Marijampolės, Alvito, Burbišio, Dusetų, Valkininkų, Šilutės apylinkėse, gausi tautosakinė medžiaga: 201 transkripcija, 235 garso ir 174 vaizdo įrašai. Taigi šio leidinio svoris – ne tik fizinis, bet ir vertybinis. Čia publikuota beveik per visą XX amžių gyvavusi ir jo pabaigoje itin sparčiai pradėjusi nykti autentiška Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos kaimo muzikavimo, žemaičių kankliavimo gyvoji tradicija. Itin svarbu, kad rinkinyje daug dėmesio skiriama instrumentinei muzikai. Pasak etnomuzikologės Gailos Kirdienės, „su didele atida ir pasiaukojimu, negailint nei laiko, nei dėmesio, įrašyta daugiau kaip 30 muzikantų (beveik visi vyrai ir tik dvi moterys). <...> Daugelis įrašytų muzikantų tęsė šeimos tradicijas, buvo išmokę groti iš savo tėvo, dėdžių, ilgus metus muzikavo kartu su šeimos nariais. Suvalkiečiai pasakojo ir apie mokyklos mokytojus, mokiusius vaikus groti įvairiais muzikos instrumentais. Rinktinėje nemaža tikrų virtuozų, garsėjusių ne tik savo krašte, bet ir visoje Lietuvoje, iš kurių meistriškumo mokėsi jaunieji“ (p. 14). Dauguma muzikantų griežė dumpliniaisiais instrumentais – Peterburgo, *Hohner* arba standartizuota

rusiška armonika bei akordeonu. Keletas muzikantų valsų ir polkų melodijas raitė pūsdami lūpinę armonikėlę, kornetą ar saksofoną, grieždami smuiku, skambindami kanklėmis ir mandolina.

Kadangi knygoje skelbiama vokalinė bei instrumentinė medžiaga ir atlikėjai daugiau ar mažiau apibūdinti įvadinuose Aušros Žičkienės ir Gailos Kirdienės straipsniuose, tai norėčiau dėmesį atkreipti tik į kai kuriuos momentus. Patyrinėjus leidinį, pasiklausius įrašų, tampa aišku, kad daugiausia vietos jame skirta dumpliniams instrumentams. Ir tai suprantama, nes kaip tik jais labiausiai norėta muzikuoti XX amžiuje. Čia pateikiama gana daug rytų Aukštaitijos ekspedicijų medžiagos, todėl natūralu, kad bene geriausiai knygoje atspindėtas vienas mėgstamiausių šio regiono instrumentų – Peterburgo armonika ir šio instrumento virtuozais garsėjantis Dusetų kraštas. (Beje, kaip tik Zarasų rajone nuo 1992 metų organizuojamas Peterburgo armonikos festivalis „Sėlos muzikantai“.) Dažniausiai vietos meistrų pagamintomis *peterburgskomis* pagriežė arba mokėjo griežti beveik visi aplankyti dusetiškiečiai. Klausantis ir žiūrint Stasio Berniūno, Kazimiero Juknos, Antano Mieželio, Stepono Narbuto, Mykolo Sipavičiaus garso ir vaizdo įrašų itin žavi jų virtuoziškas, savitas atlikimo stilius, grojimo maniera. Manau, kad atidesnis klausytojas, išgirdęs aksominį Peterburgo armonikos tembrą ir vingrią „Peterburgskos polkos“ melodiją, net ir nežinodamas muzikanto kilmės, nesuklystų ir tiksliai įvardytų, kad groja dusetiškis. Ši armonika buvo vienas mėgstamiausių instrumentų ir Anykščių bei Molėtų rajonuose. Ja puikiai griežė vyriausi (Alfonsas Liškauskas, g. 1912 m., Valentinas Morkūnas, g. 1918 m., Klemensas Luščiauskas, g. 1918 m., ir kt.) ir jaunesnieji (Juozas Miškinis, g. 1931 m., Jonas Matu-

lionis (Matelionis), g. 1933 m.) muzikantai. Minorinių, artimiausiems kaimynams slavams būdingų intonacijų bei minkšto *peterburgskos* skambesio neišgirsime Suvalkijoje. Jos muzikantai (Kostas Antanaitis, Alfonsas Juškauskas ir kt.) mieliau rinkosi garsaus balso ir gana aštraus tembro vokišką *Hohner* armoniką. Dzūkijos instrumentinį muzikavimą leidinyje pristato tik du muzikantai, griežę standartizuotomis rusiškomis armonikomis. Daug gerų emocijų suteikia ir armonikos virtuozo Prano Ulbino (g. 1942 m.) – vieno jauniausių ekspedicijose įrašytų muzikantų – atliekami kūriniai. Džiugu, kad varėniškis iki šiol koncertuoja su Marcinkonių folkloro ansambliu, atstovauja savo rajonui armonikininkų konkursuose, televizijos laidose.

Nuoširdžiai rekomenduodama skaitytojui pasiklausyti visų įrašų ir ilgėliau nesustodama prie styginių ir pučiamaisiais instrumentais griežusių muzikantų, atskirai norėčiau paminėti Alvite gyvenusį nuo Liškiavos kilusį dzūką kanklininką ir kanklių meistrą Juozą Telešį (g. 1914 m.). Keletu instrumentų mokantis groti muzikantas labiausiai mėgo kankles, nes, pasak jo, kanklės yra kaip vaistas – toks švelnus jų balsas (p. 139). Šią spalvingą asmenybę dar iki „Linago“ buvo užrašę keletas ankstesnių ekspedicijų³, savo monografijoje jį paminėjo Vida Tarnauskaitė-Palubinskienė⁴, o išsamiai ištyrinėjo Laura Lukenskienė⁵.

.....

3 1981 m. Valstybinės konservatorijos (dabar – Muzikos ir teatro akademija) ekspedicijos metu buvo įrašyta dvidešimt kūrinių, 1992 m. Etnomuzikos instituto etnoinstrumentologinės ekspedicijos metu – aštuonios kanklių melodijos (žr. Vida Tarnauskaitė-Palubinskienė. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 227, 249).

4 V. Tarnauskaitė-Palubinskienė. *Min. veik.*, p. 286.

5 Laura Lukenskienė. *Vienišas kanklininkas Juozas Telešius*, Kaunas: Kauno miesto muziejus, 2015.

L. Proškutė kanklininką pavadino mokytoju romantiku: „jam buvo labai svarbu sužadinti klausytojų, ypač vaikų, smalsumą, sužavėti kanklėmis ir jų muzika. Tam tikslui jis sukūrė vientisą romantizuotą programą, kurioje išmoningai susiejo kankliavimą su pasakojimu apie kankles senovėje ir Lietuvos istorija“ (p. 139). Meistras eksperimentavo ne tik gamindamas kankles, bet ir jas derindamas, jomis skambindamas („kanklės turi savo kalbą“); jis pakankliavo tik jam būdingu stiliumi atliekamų tradicinių kūrinių ir jų improvizacijų.

Knygoje apstu ir kitų tradicinių muzikantų pasakojimų. Vertėtų labai pagirti leidinio parengėją, kad nepatingėjo surinkti išsamių duomenų apie kiekvieno muzikanto asmenybę, muzikavimo patirtį, aprašė ne tik aplankytojų muzikantų, bet ir anapus jau iškeliavusių to krašto įžymybių svarbiausius gyvenimo momentus. Pasakojama, kaip vyresnis brolis, dėdė arba tėvas neleisdavo groti, bet patyliukais, kai niekas nematė, vaikas nusižiūrėjęs pats išmoko geriau groti už tą, kuris jau grojo ar mokėsi. Su užsidegimu kalbama apie begalinį norą muzikuoti (septynmetį Valentinę Morkūną armonikos garsai taip sužavėjo, kad užkariavo visas jo mintis, „muzikos trauka buvo neapsakoma“ – p. 165), muzikanto talentą. Antai pažinojusieji Augustą Latvėną jį apibūdino šitaip: „Nebuvo tokio instrumento, kuriuo paėmęs į rankas negalėtų pagroti. Nuo paauglystės mokėjo groti akordeonu, kornetu, Peterburgo armonika, kiek vėliau išmoko bajaranu, klarinetu, skambino pianinu. Susidarydavo įspūdis, kad kokį instrumentą paimtų, tuo ir groja“ (p. 345). Muzikantai prisiminė, kaip gandydami gyvulius pasigamindavo švilpynių, pasakojo apie piemenavimo ir kitus papročius, grojimą vestuvėse, instrumentų brangumą (gera *peterburgska* Smetonos laikais kainavo 600 litų – taigi maždaug kaip

penkios šešios karvės!) ir t. t. Randame ir su muzikavimu susijusių liaudies tikėjimų. Anykštėnas A. Liškauskas, prisiminęs jaunystę, gyrėsi: „Kur pasisuku, būdavo, bent kelios seka. Sako, tu vilko plaukų turi. Vilko plaukas, kai su mergom sekasi. Kai groju, viena iš vienos pusės, kita iš kitos, ir vieną pabučiuoju, ir kitą!“ (p. 153).

Dauguma apklaustųjų gimė XX a. antrajame–ketvirtajame dešimtmečiais, jų gyvenimo istorijos kupinos sukrėtimų, skaudžių išgyvenimų. Vieni buvo išėję pas miško brolius ar tik slapstėsi nuo prievartinės mobilizacijos į sovietinę armiją, kiti šios armijos gretose turėjo kariauti Vokietijos frontuose, dar kiti buvo ištremti į Sibirą, neteko artimųjų, namų. Antai Pranas Namajūnas (g. 1921 m.) įstojo į Mykolo Kazano – Mutkos partizanų būrį ir dalyvavo legendiniame Antazavės šilo mūšyje, už tai net du kartus teistas, kalintas lageriuose. O štai vienas žymiausių šio krašto senųjų muzikantų Leopoldas Berniūnas (1899–1949) iš Berniūnų kaimo, pas kurį mokėsi groti net keletas ekepedicijoje aplankyto dusetiškių, žuvo nuo atsitiktinės partizanų kulkos šiems apsupus sribų pagalbininkus. Ypač jaudinanti seserų Zofijos Kauneckienės, Janinos Banevičienės ir Leonoros Abromavičiūtės, žymaus Šiluvos krašto kanklininko Stanislovo (Stasio) Abromavičiaus dukterų, istorija. Jos kartu su broliu Kazimieru buvo ištremtos į Sibirą, ten praleido net vienuolika metų. Sibire pabuvo ir 1959 metais į Lietuvą kartu su seserimis grįžo ir brolio pagamintos septyniolikos stygų kanklės. Kaipgi jos ten atsидūrė? Seserys pasakojo, kad vietiniai sribai žinoję, jog pas Abromavičius kankliuojama, ir atėidavę į vakarėlius, kur susirinkdavęs kaimo jaunimas. Patys sribai ištremdami į Sibirą įdėję į vežimą kankles, esą, „kad važiuojat, vežkitės ir kankles“ (p. 499).

S. Abromavičiaus, jo antrosios žmonos Kazimieros ir vyriausios jų dukters Stasės įrašai, daryti 1937 metais Lietuvių tautosakos archyve Kaune, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne, tad buvo labai įdomu juos palyginti su šiame leidinyje skelbiamais kūrniais. Tuokart buvo įrašytos 49 Kazimieros padainuotos įvairių žanrų dainos, giesmės, rateliai, keturias dainas ir vieną ratelį ji padainavo kartu su dukra, o kanklėmis joms pritarė Stanislovas. Į fonografo plokšteles buvo įrėžta ir šešiolikmetės Stasės smuiku pagriežtos dvi polkos, taip pat kartu su tėvu pagroti dešimt kūrinių – valsų, polkų, maršų. S. Abromavičius vienas pakankliavo penkiolika šokių, lamzdeliu pagriežė keturis kūrinius; iš viso iš Abromavičių buvo įrašyti 74 kūrniai⁶. Deja, nors visi šie įrašai jau keletas metų viešai pasiekiami interneto erdvėje ir skelbti įvairiuose leidiniuose⁷, parengėjas šito nenurodė⁸. Palyginus Lietuvių tautosakos rankraštyno fonotekoje saugomus įrašus su 2013 ir 2015 metais L. Abroma-

6 Šios medžiagos šifrai Lietuvių tautosakos rankraštyne – LTRF pl. 726–738. Archyvo fonduose esantys senųjų fonografo plokštelių įrašai suskaitmeninti ir 2012 m. paskelbti internetinėje Tautosakos garso įrašų duomenų bazėje (žr. <http://archyvas.lti.lt/irasai/>).

7 Vidos Palubinskienės 1996 m. sudarytoje kasetėje *Lietuvių liaudies muzika. Kanklės* paskelbti 24 kūrniai. Šeši S. Abromavičiaus pakankliuoti ir S. Abromavičiūtės pasmuikuoti kūrniai 2005 m. publikuoti Austės Nakienės ir Rūtos Žarskienės parengtame Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidinyje *Žemaitijos dainos ir muzika: 1935–1941 metų fonografo įrašai*.

8 Kažkodėl knygoje cituojama nepatikrinta Balio Buračo informacija, kad Stanislovas Abromavičius 1937 m. neva skambino Kauno fonografe (tokios įstaigos nė nebūta!) ir tuomet buvo įrašyta dvidešimt kūrinių (žr. *Tautosakinių ir instrumentologinių ekspedicijų keliais*, p. 501).

vičiūtės pakankliuotais kūriniais, paaiškėjo, kad jauniausia S. Abromavičiaus dukterė paskambino (ir padainavo) tuos pačius keturis kūrinius, kuriuos 1937 metais Kaune įrašė jos tėvas, mama ir vyriausia sesuo, tai – „Ir išdygo šermukšnis“ („Šermukšniukas“), „Gilių mergos“, „Trys sesutės“, Suktinis. Nesileidžiant į detalesnę atlikimo analizę vis dėlto nesunku išgirsti dukters ir tėvo atlikimo skirtumus. S. Abromavičiaus atlikime daug melizmų, pagrąžinimų, melodijos variantų; šito neišgirsime L. Abromavičiūtės skambinime⁹.

Yra sakoma, kad kas nedirba, tas ir neklysta. Taigi ir šiame leidinyje yra didesnių ar mažesnių trūkumų. Rinkinys – didelės apimties, todėl pratarmėje ar net atskiru straipsneliu būtinai reikėjo paaiškinti, kaip juo naudotis, nuo ko pradėti ir t. t. Leidinio struktūra ir parengėjos sumanymas paaiškėja tik išsamiai išstudijavus visą leidinį (knygą ir kompaktinę plokštelę) ir atradus knygos gale esantį kompaktinės plokštelės turinį. Skaitytojas pats turi susivokti, kodėl vienu kūrinių transkripcijos skelbiamos, o kitų – ne. Ypač keista, kad ne tik gana nemažai instrumentinių kūrinių, bet ir keletas dainų bei giesmės liko netranskribuotos. Gal šitaip bandyta sumažinti ir taip didelę kny-

9 Beje, L. Abromavičiūtė, išmokusi skambinti iš tėvo, kankliuodama visą laiką dešine ranka braukė į save (į tai mano dėmesį atkreipė L. Proškutė). Kaip tik šitaip skambino ir S. Abromavičius. Jo kankliavimą 1937 m. išsamiai aprašė Zenonas Slavinskas (Slaviūnas) studijos *Lietuvių kanklės* 280 puslapyje (*Tautosakos darbai: lietuvių tautosakos archyvo leidinys*, t. III, 1937, p. 244–318). Deja, vėlesni kankliavimo tradicijos tyrėjai Z. Slaviūnu nepatikėjo. Jų manymu, S. Abromavičius braukė nuo savęs, o Z. Slaviūno aprašyme įsivėlė korektūros klaida (žr. Romualdas Apanavičius... [et al.]. *Senosios lietuvių kanklės ir kankliavimas*, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Muzika, 1994, p. 71).

gos apimtį? O gal paprasčiausiai pristigta laiko? Stebina ir tai, kad dzūkų dainininkų solo atliekamų dainų žanrai pažymėti, o dainų su instrumentiniu pritarimu – ne pažymėti. Knygoje nerasime ir vaizdo įrašų matytų šokių aprašymų. Labai trūksta L. Proškutės straipsnio apie pačias ekspedicijas, svarbiausias jų akimirkas, įgytas patirtis. Pratarmėje tėra užuomina, kad kai kuriems ansamblio nariams (nuotraukose matome ir būsimas humanitarinių mokslų daktaras, VDU dėstytojas – Rasą Račiūnaitę-Paužuolienę ir Laimą Darskintę-Anglickienę) tai buvo pirmasis apsilankymas kaime, tačiau ekspedicijų tema taip ir lieka neišplėtotą. Ją bandoma kompensuoti gražiomis, ekspedicijų kasdienybę ir atradimus atspindinčiomis nuotraukomis ir filmukais, kurie tarsi įveda skaitytoją į kitą erdvę, kitą ekspedicijos vietovę. Būtų labai pravertęs ir vykdytų lauko tyrimų žemėlapis. Pratarmėje parengėja rašo, kad peržiūrėję suskaitmenintus filmus ir perklaušę įrašus suprato, kokias vertybes archyvuoja, tačiau nenurodytas nė vienas archyvinis šifras, kokiame archyve tos vertybės yra saugomos. Iš minėto sakinio galima spręsti, kad tikriausiai ši gausi ir vertinga medžiaga iki šiol guli ansamblio vadovų spintose ir kompiuteriuose, todėl belieka viltis, kad dabar, išėjus leidiniui, sutvarkyta ekspedicijų medžiaga bus perduota saugoti Vytauto Didžiojo universiteto fondams arba kokiam kitam folkloro archyvui.

Knyga *Tautosakinių ir instrumentologinių ekspedicijų keliais* – puiki dovana „Linnago“ folkloro ansamblui, jo 25-erių metų veiklos apibendrinimas. Leidinys išsiskiria daugialype raiška – čia skelbiami vaizdo bei garso pavyzdžiai, taip pat įprastinės popierinės transkripcijos. Knygoje yra daug archyvinių muzikantų asmenybes bei veiklą atspindinčių nuotraukų. Baigdama recenziją dar kartą norėčiau pagirti sudarytoją

Laimutę Proškutę ir visą gausų parengėjų būrį už atliktą milžinišką darbą. Taip pat pažymėtina, kad leidinys buvo parengtas taikant mokslinius principus – tiksliai, kruopščiai surašytos pateikėjų metrikos, kūrinių pavadinimai, nurodyti vokalinės muzikos žanrai ir t. t., todėl, manau, nesuklysiu jį pavadindama XX a. antrosios pusės tradicinės instrumentinės muzikos antologija. Ši knyga – tai šaltinis ne tik folkloro tyrėjams, ansamblių vadovams, bet ir naudinga medžiaga kultūros antropologams,

etnologams, kurių tyrimų objektais ateityje gali tapti pėčios tautosakos rinkimo ekspedicijos kaip vienas būdingų XX a. antrosios pusės–XXI a. pradžios reiškinį. Tikiuosi, kad perskaitę recenziją folkloro brangintojai patys užsimanys pavartyti šią knygą, pasiklausyti įrašų bei pasižiūrėti vaizdų, o gal net išmoks pagroti vieną ar kitą valsą ar polką arba padainuoti senuoju Dzūkijos kaimu dvelkiančią rugiapjūtės dainą.

Rūta Žarskienė